

*Дерев'янка Богдан Володимирович,
доктор юридичних наук, професор*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПІДСУДНОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ

Протягом декількох останніх років у правовій науці України тривають дискусії щодо реформування судової системи. На практиці такі дискусії відбиваються у нескінченних змінах системи і структури судових органів. Доволі часто нововведення лише погіршують становище і спричиняють повернення до попереднього стану.

При реформуванні судової системи держави часто за зразок береться історичний або зарубіжний досвід. В цілому це є позитивом, але за умови що досвід розуміється і застосовується вірно, а зміни і реформи проводяться системно, а не спонтанно і хаотично. Не в останню чергу ефективного реформування вимагає система господарських судів, їх компетенція (зокрема визначення підвідомчості і підсудності), порядок добору і призначення кадрів тощо. Історичний досвід функціонування системи господарських судів України та УРСР свідчить про достатню стабільність та ефективність їх роботи починаючи з 1931 року, на що вказувалося у попередніх роботах [1]. Дивлячись на таку ефективність, виглядають неприпустимими пропозиції щодо обмеження обсягів підвідомчості господарських судів на користь загальних, адміністративних чи інших судів. Проте законодавець уже встиг у КАС України покласти в основу розмежування судових юрисдикцій такий загальний критерій, як публічний характер спору. Він є надто невизначеним, оскільки відсутні чіткі теоретико-методологічні засади розмежування повноважень між цивільними, адміністративними та господарськими судами [2, с. 29]. Така розпливчатість критерію визначення підвідомчості спорів загальним, господарським та адміністративним судам може призводити до суб'єктивізму у їх розподілі. Раніше нами зазначалося, що головним критерієм розмежування господарської та адміністративної судових юрисдикцій повинен бути не суб'єктний склад учасників спірних правовідносин, а насамперед предмет спору та зміст спірних правовідносин.

Реформування судової системи викликало необхідність у переосмисленні механізму регулювання судочинства, зокрема господарського. Названа необхідність реформування системи господарських судів та наявність прогалин у царині господарського процесу стимулювали появу останніх комплексних наукових праць, зокрема дисертаційних досліджень О.М. Борщевської «Строки у господарському судочинстві», яку було захищено 27 квітня 2016 року [3], Н.О. Петренко «Підсудність справ господарським судам України», яку було захищено 27 лютого 2017 року [4], Р.М. Аюпової «Адміністративно-правові відносини за участю господарських судів в Україні», яку було захищено 30 червня 2017 року [5], М.І. Шатернікова «Господарські суди у системі суб'єктів адміністративного права», яку було захищено 1 липня 2017 року [6] та ін. У розвиток положень окремих із названих робіт потребує додаткового дослідження проблема підсудності спорів господарським судам України. Інститут підсудності забезпечує ефективний розгляд справ господарськими судами.

На жаль, дотепер (до названої дисертації Н.О. Петренко) теорія господарського процесуального права та, як наслідок, практика застосування правових норм не мали окремих ґрунтовних досліджень щодо цієї тематики, що негативно впливало на вдосконалення господарського судочинства в умовах розвитку сучасної ринкової економіки. Нагальною потребою стало зорієнтування юридичної спільноти на перспективи подальшого розвитку окремих правових інститутів господарського процесуального права, яким є підсудність справ господарським судам України. У названій дисертаційній роботі Н.О. Петренко послідовно відстоюється необхідність дослідження теоретичних основ підсудності справ, зокрема велика увага приділяється її класифікації. Наведене

обґрунтовується тим, що окремі її складові знаходять законодавче підтвердження і в історії формування видів підсудності, і на сучасному етапі – у вітчизняному процесуальному законодавстві (господарському, цивільному, адміністративному, кримінальному), і в численних законопроектах [4]. Таке положення вбачається досить обґрунтованим з точки зору необхідності функціональної єдності юридичної теорії та практики. Одноманітне визначення підсудності (а так само і підвідомчості) спорів або справ в усіх видах процесу – господарському, цивільному, кримінальному, адміністративному має сприяти спрощенню, а отже і прискоренню роботи працівників суду, а також інших учасників процесу – прокурорів, адвокатів, а головне – підвищенню захисту інтересів громадян і суб'єктів господарювання.

ГПК України не дає визначення поняття підсудності. У статті 15 «Територіальна підсудність справ господарському суду» та статті 16 «Виключна підсудність справ» також не дається визначення цим видам підсудності, а одразу вказується які категорії спорів розглядаються господарськими судами за місцезнаходженням зобов'язаної сторони, відповідача, боржника, органу транспорту, морського порту, спірного майна, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності, та ін. [7]. Територіальна підсудність залежить від:

- категорії справи (договірна, майнова, немайнова);
- місця знаходження сторін;
- специфіки спору [8, с. 27].

Виключна підсудність залежить від:

- категорії справи (спори, що виникають з договору перевезення; спори про право власності на майно; спори про порушення майнових прав інтелектуальної власності; справи, матеріали яких містять державну таємницю);
- виду суб'єктів - відповідачів у спорі (вищі чи центральні органи виконавчої влади; НБУ; Рахункова палата; ВР АРК або Рада міністрів АРК; обласні, Київська та Севастопольська міські ради, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації; нерезидент України);
- місця знаходження: об'єктів земельних відносин або основної їх частини; емітента цінних паперів; органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності; господарського товариства у корпоративних спорах.

Слід підтримати позицію Н.О. Петренко, відповідно до якої територіальна підсудність забезпечує дотримання інтересів відповідача (відповідачів) по справі, оскільки справа передається на розгляд до господарського суду за місцем знаходження відповідача (тобто максимально близького та прийнятного для відповідача), що дає можливість йому підготуватися до захисту більш ефективно та максимально наближено до свого місця розташування та місця розташування доказової бази [4, с. 9]. Таким чином забезпечується реалізація принципу законності та змагальності сторін, які задекларовані Конституцією України.

На сьогодні в чинному господарсько-процесуальному законодавстві відсутня норма про те, що спори між господарськими судами щодо підсудності не допускаються, а справа, передана з одного господарського суду до іншого в порядку, встановленому ГПК України, повинна бути прийнята ним до провадження та розглянута, окрім випадку, якщо ухвала про передачу справи за підсудністю була скасована або змінена в результаті перегляду в апеляційному або касаційному порядку. Така ситуація значно знижує основні позитивні характеристики господарського судочинства – ефективність та швидкість розгляду господарських справ. Тому слід погодитися із пропозиціями попередніх дослідників щодо закріплення у статті 17 ГПК України відповідного положення [4, с. 13].

При визначенні підвідомчості і підсудності спорів господарським судам поряд із термінами «господарське товариство», «позивач», «відповідач», «боржник», «орган транспорту», «морський порт», «емітент», «засновник», «акціонер», «член», «учасник»,

«посадова особа», «службова особа» та іншими ГПК України містить застарілі та помилкові конструкції «юридична особа» і «фізична особа» [7]. На неточність цих конструкцій і хибність їх застосування у сучасній правовій науці на основі теорії, історичного та зарубіжного досвіду вказувалося багатьма вченими і практиками. У праві економічно розвинених держав уже давно використовуються терміни, які називають людину чи громадянина (підданого) або організаційно-правову форму суб'єкта господарювання. Використання цих термінів ГПК України по відношенню до підвідомчості і підсудності є термінологічною неточністю, яка применшує правоту науки господарського права, і одночасно приховує невірність цивільно-правових поглядів. Якщо намаганнями цивілістів за законодавством України суб'єкт господарювання є або громадянином, або повинен мати статус юридичної особи, то в окремих зарубіжних країнах суб'єктом права, а відповідно і суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності і учасником господарського спору в Україні, може бути суб'єкт господарювання без статусу юридичної особи. А тому більш логічним було застосовувати термін «суб'єкт господарювання», а не «юридична особа».

Є слухна наукова пропозиція щодо виділення у межах законної (легальної) підсудності територіальної, імперативної, інстанційної (ланкової) та підсудності за зв'язком справ [4, с. 4]. Проте на сьогодні законодавство, теорія і практика недостатньо чітко розмежовують територіальну та виключну підсудність справ господарським судам. Вважаємо, що на сучасному етапі розвитку господарсько-процесуальної науки саме такому розмежуванню слід приділити більше уваги.

Використані джерела:

1. Дерев'янко Б. В. Важливість функціонування усталеної оптимальної системи господарських судів в Україні / Б. В. Дерев'янко // 10 років застосування Господарського кодексу України: сучасний стан та перспективи вдосконалення кодифікації : зб. доповідей наук.-практ. конф. (14 листоп. 2014 р., м. Київ) / голова ред. кол. О.П. Подцерковний. — Одеса: Юридична література, 2014. — С. 345—349.
2. Резнікова В. Підвідомчість справ господарським судам України: проблеми теорії та практики / В. Резнікова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Правові науки. — 2014. — № 1(99). — С. 24—32.
3. Борщевська О.М. Строки у господарському судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Борщевська Олена Миколаївна. — Одеса, 2016. — 250 с.
4. Петренко Н.О. Підсудність справ господарським судам України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. — Вінниця, 2017. — 20 с.
5. Аюпова Р.М. Адміністративно-правові відносини за участю господарських судів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Аюпова Рано Мухтарівна. — Х., 2017. — 253 с.
6. Шатерніков М.І. Господарські суди у системі суб'єктів адміністративного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. — Суми, 2017. — 20 с.
7. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 6 листопада 1991 року № 1798—ХІІ / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 6. — Ст. 56.
8. Шелухін М.Л. Господарське процесуальне право : навч. посібник у схемах / М. Л. Шелухін, О. М. Зубатенко. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 264 с.